

KÜRESELLEŞME, RUH SAĞLIĞI VE DİN*

Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA**

ÖZET

Günümüzde bilgisayar, elektronik iletişim imkanları ve hızlı ulaşım araçları, aynı anda hem burada hem orada olabilmeyi, dolayısıyla "burası" ve "orası", "iç" ve "dış", "yakın" ve "uzak" ayırımlarının günlük yaşamımızda bir ayırımının kalmamasını sağladı. Bir bakıma küreselleşme, hem dünyanın küçülmesi hem de bir bütün olarak kavranması anlamına gelmektedir. Bu nedenle yaşamımızda önemli bir yeri olan ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel yönleriyle çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilen küreselleşmenin çevresiyle etkileşim içinde olan bireyin ruh sağlığıyla ne tür bir ilişkisi bulunmakta, onun ruh sağlığını nasıl etkilemekte olduğunu ele alınması, zamanımızın önemli bir olgusu olan küreselleşmenin hayatımızdaki yansımalarını anlayabilmemize yardımcı olabilecektir. Aynı zamanda insanın hayatında önemli ölçüde bir başka olgu olan dinin de küreselleşme ve ruh sağlığı ilişkisinde nasıl bir yeri vardır? Küreselleşme sürecinde bireyin ruh sağlığını korumada dinin ne tür fonksiyonu olabilir? vb. soruları da incelemek, din psikolojisi açısından günümüzün olgusu olan küreselleşmenin bireyle olan ilişkisinde ferden ruh sağlığı yönüyle dinin rolünü anlamamıza katkı sağlayacak hususlardan olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ruh Sağlığı, Din, Ahlak

ABSTRACT

GLOBALIZATION, MENTAL HEALTH AND RELIGION

The widespread use of computers, electronic communication and high speed transportation vehicles have rendered meaningless the differences in the daily usage between the terms "here" and "there", "inside" and "outside", "near" and "far". From one perspective, globalization means the world both getting smaller and being conceived as the one whole thing. With its multi dimensional such as economic, political, technologic and cultural influences, globalization has important effects upon our lives. Therefore, the investigation of the relationship between globalization and mental health of individuals who are with interaction with their environment is a crucial factor to help us in understanding the reflections of globalization upon our lives. Another point to investigate is the place of the religion in the relationship between globalization and mental health. What is the function of the religion to protect the mental health of individuals during the globalization process? Providing solutions to this type of questions will contribute to our understanding of the role of the religion in regard to the mental health of the individuals in relation between globalization and individuals.

Key Words: Globalization, Mental Health, Religion, Ethic

* Bu çalışma, 21-23 Eylül 2003 tarihinde Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesince düzenlenen "Küreselleşme ve Din" isimli sempozyumunda tebliğ olarak sunulan metnin makale şekline dönüştürülmüş şeklidir.

** Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Öğretim Üyesi.
nkula@gazi.edu.tr

GİRİŞ:

Birey, duygu, düşünce ve davranışlarıyla kendine özgü bir “kişi” olmakla birlikte, “kişi” olma özelliğini çevresiyle olan etkileşimi sonucu kazanan kimsedir. Birey çevresinden bağımsız, kopuk bir kişi değildir. Başta ailesi olmak üzere yaşadığı toplum ve dünyada meydana gelen olaylar bireyin hayatını kuşatmakta ve onu olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir. Çünkü insan, sosyal bir varlıktır, etkilenme ve etkileme özelliğine sahiptir ve onun bireysel özellikleri sosyal ortamındaki etkileşim sonucu oluşmaktadır. İçinde yaşadığımız dönem, geçmiş dönemlere göre çok farklı olan ve insanı daha fazla etkileyen, onun dünyasını daha çok kuşatan bir dönemdir. Bu itibarla ünlü sosyolog Anthony Giddens, “Yirminci Yüzyılın sonunda içinde yaşadığımız dünya, önceki çağlardan gerçekten farklı bir dünya mıdır?” sorusuna “evet öyledir, şu anda köklü bir toplumsal değişim döneminden geçtiğimize inanmamızı sağlayacak geçerli ve nesnel nedenler vardır. Dahası bizi etkileyen değişiklikler yeryüzünün herhangi bir bölgesiyle sınırlı olmayıp her yeri kapsamaktadır.¹ diye cevaplayarak ister lehinde isterse aleyhinde olalım, hepimizin yaşamını kuşatan küreselleşme olgusunu dile getirmektedir. Ona göre 1960lardan sonra iletişim sisteminde görülen dev değişiklikler ve gelişmeler küreselleşme sürecinin temelini oluşturmakta ve onu tüm boyutlarıyla etkilemektedir. Tarihte ilk defa dünyanın bir tarafından öbür tarafına anında iletişim kurma imkanı bulunmakta, anında gerçekleştirdiğimiz elektronik iletişimler dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olay ya da habere ulaşmakta, bilgi alışverişinde bulunabilmekteyiz. Hayatımızı kuşatan bu elektronik iletişimin varlığı ister zengin olalım, ister fakir olalım hayatımızın tüm dokusunun değişmesine neden olmaktadır.²

Giddens’in yaşadığımız çağın ayırıcı bir özelliği olarak vurguladığı ve küreselleşme olgusunun önemli bir unsuru olan elektronik iletişim ve kitle iletişim araçları içinde bulunduğumuz dünyayı, McLuhan’ın ifadesiyle adeta “Global Köy”e dönüştürdü.³

Günümüzde bilgisayar, elektronik iletişim imkanları ve hızlı ulaşım araçları, aynı anda hem burada hem orada olabilmeyi, dolayısıyla “burası” ve “orası”, “iç” ve “dış”, “yakın” ve “uzak” ayrımlarının günlük yaşamımızda bir ayrımının kalmamasını sağladı. Bir bakıma küreselleşme, hem dünyanın küçülmesi hem de bir bütün olarak

¹ Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor*, çev; Osman Akınhay, İst.2000, s. 13.

² Giddens, *a.g.e.*, s. 23-24.

³ Mehmet S. Aydın, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”; *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, (Mehmet S. Aydın ve diğerleri), Ufuk Kitapları, İst.2002, s. 11; Bilal Sambur, “Küresel Köyde İslam”, *İslamiyat*, VI, Sayı 2, 2003, s. 79.

kavranması anlamına gelmektedir.⁴ Bununla birlikte küreselleşme içinde bulunduğumuz anın en popüler kavramlarından biri olmakla birlikte bazılarına göre mutlu olmak istiyorsak yapmamız gereken bir şey, diğerlerine göre ise mutsuzluğumuzun yegane sebebi olarak ta, ele alınmaktadır. Çünkü global kültür insanı hem benzeri görülmemiş fırsatlarla hem de tehditlerle karşı karşıya getirmektedir.⁵ Yaşamımızda önemli bir yeri olan ve Giddens'in ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel yönleriyle çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirdiği küreselleşmenin⁶ çevresiyle etkileşim içinde olan bireyin ruh sağlığıyla ne tür bir ilişkisi bulunmakta, onun ruh sağlığını nasıl etkilemekte vb. soruların ele alınması, zamanımızın önemli bir olgusu olan küreselleşmenin hayatımızdaki yansımalarını anlayabilmemize yardımcı olabilecektir. Aynı zamanda insanın hayatında önemli bir başka olgu olan dinin, küreselleşme ve ruh sağlığı ilişkisinde nasıl bir yeri vardır? Küreselleşme sürecinde bireyin ruh sağlığını korumada dinin ne tür fonksiyonu olabilir? vb. soruları da incelemek, din psikolojisi açısından günümüzün olgusu olan küreselleşmenin bireyle olan ilişkisinde ferdin ruh sağlığı yönüyle dinin rolünü anlamamıza katkı sağlayacak hususlardan olabilecektir. Bu nedenle bu tebliğ de küreselleşme ruh sağlığı ve din ilişkisini ana hatlarıyla ele almak istiyoruz. Bu konuyu incelerken de öncelikle küreselleşmenin ne olduğuna ilişkin birtakım hususlara değinmek gerekir. Daha sonra küreselleşmenin ruh sağlığıyla ilişkisini ele alarak, dinin bu ilişkideki yeri ve katkısının ne olabileceği hususunu incelemek istiyoruz.

A. Küreselleşme Nedir?

Kavram olarak "küresel" (global) sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine⁷ gitse bile "küreselleşme" (globalization) oldukça yenidir. Bu sözcük ilk olarak 1960'da Marshal Mc Luhan'ın iletişimdeki incelemeler (Exploration in Communication) adlı eserinde ortaya attığı "Global Köy" düşüncesinden⁸ sonra ortaya çıkmış, 1980'lerde ise Thatcher ve Reagan tarafından temsil edilen yeni muhafazakar anlayışın iktidar dönemlerinde siyasi alanda da yer alarak⁹ sıkça kulla-

⁴ Melike Güney, "Küreselleşme ve Ruh Sağlığı", 9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, "Küreselleşme ve Psikiyatri", 11-14 Haziran 2002 Malatya ,s. 56.

⁵ Temel Yeşilyurt, "Globalleşen Dünya'da Dinin Anlamı", <http://firat.edu.tr/Akademik/Yayinlar/471.442pdf>. s:1.

⁶ Erol Göka, "Küreselleşme ve Ruh Sağlığı" 9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, , s. 62.

⁷ Veysel Bozkurt, "Küreselleşme, Kavram, Gelişme ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, (Derleyen; Veysel Bozkurt,) Alfa Yay. İstanbul 2000, s. 18; Ayrıca kavramın kullanım süreciyle ilgili olarak Bk. Mehmet Aktel, *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yay. İstanbul 2003 s. 5-6.

⁸ Güney, a.g.t., s. 56.

⁹ Bk. Aktel, a.g.e., s. 6.

nılmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir.¹⁰

Küreselleşme kavramının diğer pek çok kavram gibi “efradını cami, ağyarını mani” bir tarifi bulunmamaktadır¹¹ ve henüz kesin bir tanımlamaktan uzak bir kavramdır.¹² Farklı boyutları ve anlam alanları olan küreselleşme kavramı, bazılarına göre sihirli bir sözcük, bazılarına göre de “parola”ya dönüşmüş moda bir deyim, fantezi veya felakettir. Küreselleşmeyi pazarın egemenliği ve uluslar arası sermayenin sınırsız hareketi, küreselin yerelleşmesi ve yerelin küreselleşmesi sonucunda ortaya çıkan bir durum ve kültürel bir karışım alanı şeklinde tanımlayanlar da vardır.¹³

Ayrıca küreselleşme, dünyanın bir tarafında oluşan olguların diğer köşelerindeki insanları etkileyen bir süreç, bir idrak ve yaşadığımız dünyanın teklik haline gelmeye başladığı bir algılama biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolayı küreselleşme hem dünyanın küçülerek yoğunlaşmasına, hem de bir bütün olarak dünya bilincindeki yoğunlaşmaya gönderme yapan bir terimdir. Bu çerçevede küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu veya türevi olarak görenler olduğu gibi bunun yanlış olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁴ Bu itibarla küreselleşme, modern tüm toplumsal oluşumlar gibi muğlak bir karaktere sahip olup, içerisinde birbiriyle çatışan, farklı ve çatışmalı bir çok yönü barındırmaktadır. Bu sebeple de tesbiti ve tasviri zor bir sosyal süreçtir.¹⁵ Bununla birlikte genel olarak bakıldığında küreselleşme, sermayenin, malların, hizmetlerin ve kültür varlıklarının, bilim ve teknoloji imkanlarının sınırları aşan bir süreci hem de oldukça karışık, karmaşık, inişli-çıkışlı, zaman zaman çelişkili, etkili alanlarda ne gibi sonuçlar doğuracağı ve doğacak sonuçlardan bizzat kendisinin nasıl etkileneceği bugünden asla kestirilemeyecek olan bir süreci, yahut süreçler topluluğunu akla getirmektedir.¹⁶ Dolayısıyla küreselleşme nedir sorusuna çok kesin, tam bir cevap verme zorlu-

¹⁰ Bozkurt, *a.g.b.*, s. 18.

¹¹ Aydın, *a.g.b.*, s. 12.

¹² Aktel, *a.g.e.*, s. 1.

¹³ Ruhi Akat, “Küreselleşme ve Din Faktörü”, *9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi*, s. 403.

¹⁴ Adnan Aslan, “Küreselleşme ve Din”, *Küreselleşme ve İslam Dünyası ve Türkiye, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002s. 163; Aslan, “Yirminci Yüzyıl, Küreselleşme ve Din”, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ekim 2002, s. 64.

¹⁵ Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar genelde aşırı küreselciler, kuşkuçular ve dönüşümcüler şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutularak bu konuda farklılaşmaya yönelik farklı yaklaşımların olduğunu görmekteyiz. Bu yaklaşımlar ile ilgili görüşler için bk. Bozkurt, *a.g.b.*, s. 18-26.

¹⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 13.

ğuyla birlikte onun önce ekonomik bir sistem olduğu¹⁷ ve günlük hayatı yeterince etkilediği söylenebilir.¹⁸ Bir başka ifadeyle küreselleşme iktisat ve uluslar arası ilişkilerle ilgili gündeme gelen, aslında - din ve geleneği de etkileyen- kültürel bir olgudur.¹⁹ Küreselleşme bu yönleriyle bir taraftan dünyada kapitalizmin yükselişi ve batılılaşma anlamına gelirken bir taraftan kitle iletişim araçlarını kontrol eden dünyanın süper güçlerinin global bir kültür oluşturma gelişmesi olarak da düşünülebilir. Keza, küreselleşme, kültürel üretim, kışkırtıcı bolluk, tüketimi körükleyen reklamlar ve kitle iletişim araçlarının hegemonyası olarak da algılanabilir.²⁰ Bir anlamda küreselleşme tek bir kültürün, ekonominin, bunların sonucu olarak oluşan politikanın dünya ölçeğinde yaygınlaşmasını (homojenlik)²¹ ve böylelikle de bir tahakküm unsurunun oluşturulmasını simgelemektedir. Bununla birlikte küreselleşme olgusunda onu şekillendiren öncü söylemlerin dışındaki yerel ve alt toplumsal/kültürel söylemlere, mevcut sistem içerisinde farklılıklarını ve kimliklerini tanıma ve tanımlama imkanı (heterojenlik)²² sunulduğu da görülmektedir.²³ Bir başka ifadeyle kü-

¹⁷ Bir ekonomik sistem olarak küreselleşmeyi tahlil edenlerin başında gelen İmmanuel Wallerstein, küreselleşmeyi gelişmiş ülkelerin menfaatini temin eden negatif bir sunuş olarak görmekte ve onu Avrupalıların ortaya çıkardığı kapitalist dünya ekonomi sistemi olarak adlandırmaktadır. Ayrıca bu sistemin dünyada üç farklı bölge yarattığını, bunlardan bu sistemi kuran ve dünya ekonomi sistemine hakim olan, sermayenin yoğunlaştığı, en gelişmiş teknolojileri kullanan merkez ülkeler, kenarda bulunan ve merkezin ekonomik sistemine hizmet eden ucuz mahsul ve hammadde sağlayan ülkeler ve son olarak da merkezle kenar arasında bulunan az gelişmiş ülkeler. Bunlar da hem kenarı sömürmekte hem de merkez tarafından sömürülmektedir. Ekonomik ilişkiler ve dünya kapitalist ekonomi sistemi küreselleşmenin en somut tarzda kendini ifade ettiği bir alan olmakla birlikte, Steckhouse'nin de belirttiği gibi sorumluluğu kapitalizm olduğunu söylemek meseleyi çözmektedir. Kapitalizmin arka planında nelerin bulunduğu ve bunların kapitalizmi nasıl yönlendirdiğini dikkate almak da önemlidir. Bk. Aslan, *a.g.m.*, s. 65 ve *a.g.t.*, s. 166.

¹⁸ Aslan, *a.g.m.*, s. 65.

¹⁹ Aslan, *a.g.m.*, s. 64.

²⁰ Güney, *a.g.t.*, s. 56; Kemal Sayar, *Özgürlüğün Baş Dönmesi*, Kaknüs Yay. İstanbul .2002, s. 50-51; Abdurrahman Arslan, "Küreselleşme: Kuşatma Altındaki Dünya", *Köprü*, Kış 2002, no: 77, s. 22-23.

²¹ Küreselleşme bu açıdan modern zihin tasavvurunun önemli bir yönünü yansıtmaktadır. Zira modern zihin tasavvuru sadece toplumların rasyonelize olacağı beklentisinde değildi, aynı zamanda evrenselliği, türdeşliği (homojenity) yaymayı da hedeflemişti. Böylece modernite temel iki varsayıma dayalı bir proje olarak kendini sunmuştur. Birincisi sosyal dünyanın akledilebilir mahiyette olduğu, ikincisi aynı dünyanın biçimlendirilip yönetilebileceğidir. Bk. Mustafa Arslan, "Post Modernizm, Küreselleşme ve Din", *Tabula Rasa*, Say.5,2002, s:56

²² Küreselleşme bu yönüyle postmodernizmle bağlantılı bir konum arz etmektedir. Zira post moderniz, kültürel söylemin yeniden yapılanmasında heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkarır. Bk. Aktel, *a.g.m.*, s. 55; Mustafa Arslan, *a.g.m.*, s.58

²³ Yakup Coştu, "Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme-Din İlişkisi, *İslamiyat* VI, 2003, sayı: 2, s. 69.

reselleşme, bütünleştirme ve ayrıştırma süreçlerinin aynı anda yürütüldüğü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Dolayısıyla küreselleşme politik ve ideolojik bir tavra veya tutum alışa konu olmaktan ziyade, günümüz küresel sistemin nasıl oluşturduğu ve oluşturulmaya nasıl devam edildiği sorununu çözümlene iddiasında kalmanın bir fenomenidir. Bu açıdan küreselleşme günümüz sosyolojik araştırmalarının temel kuramsal nesnelereinden biri konumuna yükselmiştir.

Günümüz sosyal bilimlerin ve özellikle de sosyologların ilgi alanını oluşturan küreselleşmenin hemojen ve heterojen yapısı bireylerin ruh sağlığını nasıl etkilemektedir sorusunu da beraberinde getirmektedir. Çünkü küreselleşme bir taraftan sosyal mekanı uygun türden (homojen) bir kültür oluşturma sürecinin yanında, paradoksal bir biçimde aynı zamanda kültürler arası farklılaşmayı parçalanma düzeyinde gerçekleştirmektedir. Küreselleşme birleştirirken (integration) parçalara (fragmentation) da ayırmaktadır. Günümüzde her ne kadar bütünleşme dinamiklerinin yerele kıyasla daha fazla ağırlık kazandığı görülmekteyse de zaman-mekan sıkışmasını tanımlayan bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler iç-dış, doğu-batı, kimlik fark ve benlik-öteki arasında çözülmüş modern ve geleneksel ayrımları ortadan kaldırırken, kültürel etnik, dini, ırksal, cinsel ve sınıfsal birçok boyutta parçalanmaya da zemin hazırlamaktadır.²⁵ Tüm bunların sonucu kendimiz hakkındaki düşüncemiz ve başkalarıyla ilişki kurma biçimlerinde dünya çapında bir değişim yaşanmaktadır. Küreselleşmenin ruh sağlığını en çok etkileyen boyutu işte bu kültürel yaşamdaki değişiklik, yani onun insani yönüdür.²⁶

B.Küreselleşme ve Ruh Sağlığı

Sosyal yaşam ve kültürlerin etkilenmesinde önemli bir yeri olan küreselleşme süreciyle hızla değişmelerin yaşandığını görmekteyiz. Günümüzde dünya yaşanan olayların birbirini etkileyerek hızla akıp gittiği bir değişim süreci içinde bulunmaktadır.²⁷ Hızlı değişimler, oluşturdukları anomi ortamı, belirsizlik, bu belirsizlikten kaynaklanan geleceğe yönelik güvensizlik ve tedirginlik, özellikle yetişkin ve yaşlı kimselerde alışılmış yaşama tarzının gittikçe daha güç yaşanılır hale gelmesiyle anksiyeteye (sıkıntı) neden olur. Hızlı değişimle aynı zamanda değer yargıları da hızla değişmektedir. Değerlerde meydana gelen değişimin ortaya çıkardığı sosyal etik, psişik, dini yönelim kaymaları da bu anksiyeteyi artırır ve kişiyi yabancılaştırır. Toplumlarda meydana gelen hızlı değişim sonucu bir yandan anksiyete, yal-

²⁴ Aktel, *a.g.e.*, s. 11.

²⁵ Coştu, *a.g.m.*, s. 70.

²⁶ Göka, *a.g.m.*, s. 62

²⁷ Güney, *a.g.t.*, s. 57.

nızlaşma, yabancılaşmayı oluştururken diğer yandan da iletişim teknolojisinin sunduğu yeni imkanlar sosyal ilişki biçimlerini de dönüştürmektedir. Yaşadığı apartmandaki insanların bir kısmını tanımayan bireyler, dünyanın öbür ucundaki insanlarla sohbet edip satranç oynayabiliyor, birtakım etkinlikler organize edilebilmektedir. Bu durum, mekanın oluşturduğu kaçınılmaz yakınlıklar yerine tercih ve seçme hakkının öne çıktığı ilişki biçimlerinin geçmekte olduğunu göstermektedir.²⁸

Farklı iletişim kanallarından çok farklı yaşam biçimleri kişinin önüne konulmakta ve adeta şöyle denmektedir; Kim olacağını seçebilirsin. Modern ya da postmodern zamanlarda bir başkası olmayı hayal edebiliriz.²⁹ Dolayısıyla ekonomik iletişim araçlarıyla enformasyon bombardımanına maruz kalan postmodern kişi bir parçalanmayla karşı karşıya kalmakta, kişi, başka insan ya da gruplar tarafından bir bütün olarak tanınmamakta, kendisini farklı ortamlarda farklı benlikler olarak yaşantılamaktadır.

1. Küresel Dünyada Benliğin Dönüşümü ve Kimlik Bunalımı

Küreselleşmenin önemli koşullarından olan enformasyon teknolojisi³⁰ sayesinde farklı yaşam biçimlerine muhatap olan ve farklı ortamlarda farklı benlikler olarak kendini ifade etmeye çalışan bireyin karşılaştığı bir diğer sorun da kimlik bunalımı ve kimliğin yeniden yapılanmasıdır.³¹ Zira benlik kavramı “insan olmanın ne olduğu” sorusuna bir kültürel grubun kendi psikolojisi içinden verdiği cevaptır. Benlik o kültürün insan oğlunun evrendeki yerinin ne olduğuna, sınırlar, yetenek, ümit ve yaklaşımlarının ne olduğuna dair bir anlayıştır. Bu anlamıyla tarihten ve kültürden bağımsız bir benlik yoktur.³² Her uygarlık kendi benlik (sınıf) kavramını yaratır, bu benlik o uygarlığın üyelerince açık ve gerçek olarak yaşanır. Geçmişte pek çok kişi modern batılı bir benliğe sahip değildi.³³ Çünkü geleneksel toplumlarda “ben duygusu” ve benlik kimliği (ego-identity) büyük ölçüde bireylerin topluluk içindeki konumu ve rollerinin istikrarıyla korunmaktaydı.³⁴ Batılı benlik ise, özel psikolojik sınırları olan, bir iç denetim odağı bulunan ve dış dünyayı kendi amaçları uğruna biçimlendirmek isteyen bir benlik olarak tanımlanmaktadır. Cushman İkinci Dünya savaşı sonrasında batılı benliğin “bir boş benlik” olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Bu benlik, topluluk, gelenek ve paylaşılan

²⁸ Bk. Reha Fırat, “Küreselleşme: İmkan Ya da Tehdit, Bir Psiko-sosyal Perspektif Denemesi”, *Köprü*, Kış 2002, No: 77, s. 63.

²⁹ Sayar, *a.g.e.*, s. 32.

³⁰ Bozkurt, *a.g.b.*, s. 26-27.

³¹ Göka, *a.g.t.*, s.64; Fırat, *a.g.m.*, s. 63.

³² Sayar, *a.g.e.*, s. 39.

³³ Sayar, *a.g.e.*, s. 69.

³⁴ Göka, *a.g.t.*, s. 64

anlamın yokluğunu yaşantılayan benliktir.³⁵ Bugün dünyanın pek çok bölgesinde de bu anlamda bireysel benlikler yoktur. Postmodern ve postendüstriyel küresel iletişim toplumuna girdikçe bu anlamda post kimlik bir topluma da girmiş olmaktadır. Burada insanların benlik ve kişisel sınırlar hakkındaki düşünceleri yakın geçmiştekilerden çok farklılaşmaktadır. Yakın zamana kadar modern benlik ruh sağlığı için model olarak alınırken bugünün merkezi olmayan/çoğulcu dünyasında sağlık ve mutluluğun anahtarı olarak çoğulculuk ve desentralizasyon (sorumluluğun dağıtılması, bir merkezden idare edilmeyiş) teklif edilmektedir. Artık kimliğin sosyal bir ürün olduğu ve “postmodern” toplumlarda tek ve istikrarlı bir bireysel kimliğin oluşturulup sürdürülmesinin zorlaştığı dile getirilmektedir. Benlik günümüzün postmodern batılı ya da batılılaşmış toplumlarında her kalıba girmekte, bir ömür boyu büyük değişimler geçirebilmekte, bir kişilikten diğerine seyrtebilmektedir. Sosyal ve teknolojik değişimler, kişisel sınırlar, süreklilik ve kimlik konusunda yepyeni sorunları önümüze sürmektedir. Küresel iletişim çağında kişiye teklif edilen çok sayıda yaşanan tarzı vardır. Sayısız uydu ve kablolu TV kanalı bir insan olmanın nasılına dair sayısız seçenekler sunmaktadır. Küresel çağda insanlar kim olduklarına karar verebilir ve bir başkası olmayı hayal edebilirler. Benlik belirsizdir, her türlü benlik mümkündür ve “kendi kendini yaratma süreci asla bitmez” yollu önermeler postmodern kimlik sorunlarını özetleyen aksiyomlardır.³⁶ Dolayısıyla daha önce (tarım ve sanayi toplumlarında) kimliğini hazır bulan ve ona direnemeyen birey küresel dünyada kimliğini oluşturma çabası ve sıkıntısıyla başbaşadır.³⁷

2.Geleneksel Aile ve Değerlerin Değişmesi ve Buna Bağlı Karşılaşılan Sorunlar

Çağımızda meydana gelen hızlı sosyal değişimler toplumun temeli olarak görülen ailede ve ona bağlı bazı değerlerde de değişimin yaşanmasına neden olmaktadır. Küreselleşme, dünya çapında meydana gelen olayları olduğu kadar gündelik yaşamı da, aile yaşamını da etkilemektedir. Kadınların geçmişte olduğundan daha fazla özerklik ve hak talep edip işgücüne katılması, aile yaşamını da doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede kadın ve erkeğin bağımlılıklarının, kontrolcü ve koruyucu yönleriyle birbirini denetlediği geleneksel aile de yapısını değiştirmektedir.³⁸ Geleneksel aile öncelikli olarak ekonomik bir birimdir. Bu ailede evlilik cinsel aşka bağlı olmadığı gibi aile yuvası da cinsel aşkın yeşereceği bir yer olarak görülüyordu. Bu çerçe-

³⁵ Sayar, *a.g.e.*, s. 39.

³⁶ Sayar, *a.g.e.*, s. 69-70.

³⁷ Fırat, *a.g.m.*, s. 64.

³⁸ Aliye Mavili Aktaş, “Küreselleşme, Aile ve Evlilik Sorunları”, *9. Ulusal Sosyal Psikoloji Kongresi, “Küreselleşme ve Psikiyatri”*, 11-14 Haziran 2002, s. 113.

vede geleneksel aile kadın ve erkeğin eşitliğinin egemen olduğu bir arenaydı. Kadınlar ve erkekler arasında eşitsizlik oldukça dikkat çekicidir. Erkeklerin kadınlarını, çocuklarının anası olmaktan ziyade bir bağlılığı oluşturduğu her zaman mümkün değildi. Bu aile yapısında kadınlar kadar çocukların da haklarının olduğunu söylemek mümkün değildir. Çocukların haklarını yasal zemine aktarmak ve tanımak daha çok günümüzdeki yıllara rastlamaktadır.³⁹

1950'li yıllardan itibaren aile ekonomik birim olmaktan görece çıkmış evliliğin temellerinin romantik aşkla atılması fikri evliliğin ekonomik bir sözleşme olması düşüncesinin yerini almıştı. O günlerden bugünlere aile çok daha değişmiş durumdadır. Kadın ev içindeki ücretsiz işçiliğini, temizlik işçilik gibi ücretli işçilikle yer değiştirmeye başlamış aynı zamanda kadın da değişik iş alanlarında yer alarak ekonomik açıdan bağımsızlığını kazanır hale gelmiştir.⁴⁰Bununla birlikte ev ve işin ayrılması küçük çocukları olan çalışan kadınlar için yeni sorunlar da oluşturmuştur. Çalışan kadınların bir kısmı kendisi işte iken çocuklarının bakımını büyük kızlarına, komşulara ve diğer kadın akrabalara veya bir bakıcı kadına vermek durumunda kalmıştır.⁴¹ Çocuğa bakanların çocuk bakımı ve eğitimi konusundaki yetersizlikleri ve yeterince çocukla ilgilenmemeleri, çocuğun gelişimi açısından bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Özel kreş ve yuvalara bırakılan çocukların da anne sevgisi ve şefkatinden mahrum kalmaları bir başka sorunu oluşturmaktadır.⁴² Ailenin ekonomik yapısı açısından eskiden işlerin çoğu ev ve çevresinde gerçekleştiğinden "iş" ile "aile" arasında bir ayırım yapmak gerekmiyordu ve inek sağmak, dokumak, tohum ekmek, biçmek vb. işlerin hepsi aile ekonomisinin bir parçasıydı. Her biri diğeri kadar önemliydi. Günümüzde de bu işler yaşamsal açıdan öneme sahip olduğu halde ev işi ücretsiz, diğeri işler ücretli olduğundan "üretken işlere" yeni bir statü yüklendi ve "üretken olmayan" işlerin önemi küçümsendi. Dolayısıyla "üretken iş" ile, "üretken olmayan iş" (ücretsiz ev işi) arasında yapay bir ayırım yaratıldı bu da daha çok "ev hanımı" statüsündeki kadının psikolojik açıdan kendisiyle ilgili değerlendirmelerini olumsuz yönde etkiledi.⁴³ Son yıllarda batıda başlayan bir anlayış tüm dünyaya hızla yayılmaktadır. Cinselliğin üremeden tamamen ayrı bir süreç haline gelmesiyle cinsel yaşamlar kökünden değişmektedir. Cinsiyetler arası eşitliğin yanısıra geleneksel aileyle bağdaşmaz olan cinsel özgürlük

³⁹ Aktaş, *a.g.t.*, s. 115; Göka, *a.g.t.*, s.62

⁴⁰ Aktaş, *a.g.t.* s. 116.

⁴¹ Dianna Gittins, *Aile Sorgulanıyor*, çev.: Tuna Erdem, Pencere Yay., İstanbul 1985, s. 41.

⁴² Norma Razon, "Çalışan Anne ve Çocuğu", *Ana-Baba Okulu*, ed.: Haluk Yavuzer, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s; 216.

⁴³ Giddens, *a.g.e.*, s. 41.

anlayışı hayata geçirilmektedir. Anne-baba çocuk ilişkileriyle birlikte cinsel ilişkiler ve aşk bağları da değişmektedir.⁴⁴

Boşanma gerçeği günümüz dünyasında evliliğin anlamında değişiklik olduğunu göstermektedir; bu en azından sosyal konularda yeni özgürlük ruhunun gelişmesi biçiminde ortaya çıkan bir değişiklik ve bireylerin kendi hayatlarının otonom karar verici olmaları ve sosyal huzur için ne kadar dezavantaj yaratacak olursa olsun geleneksel kural ve uygulamalarla kısıtlanmamaları inancıdır.⁴⁵Bu nedenlerle bugün Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinde boşanmalar çoğalmakta, her dört evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmakta; buna bağlı yeni evlenmeler⁴⁶ olmakta ve evlilik kurumunun stabilitiesi kaybolmaktadır. ⁴⁷Dolayısıyla A.B.D. ve İngiltere gibi ülkelere sık boşanma ve evlenme oranlarından dolayı “ çok boşanma ve çok evlilik” toplumları denmektedir. ⁴⁸ Yine bu ülkelerde doğum oranları çok düşük olup⁴⁹ üçte biri de evlilik dışı olmaktadır. Cinsel özgürlük anlayışı ön plana çıkmakta, 13-19 yaş arası suç oranı artmakta, her 12 kişiden birinin psikiyatrik tedavi gördüğü istatistiklerden anlaşılmaktadır. Bütün bunlar aile kurumunun bozulduğunu göstermektedir. Bu parçalanma ve olumsuz aile yapısı anne- baba, çocuk ilişkisini de zedelemekte, geleneksel aile yapısının çökmesi ve küreselleşme ile “tek kültürcülük” homojen olarak yayılmaktadır. ⁵⁰

Küreselleşme sürecinde gündeme gelen bir başka evlilik sorunu da internet aracılığıyla yürütülen birliktelik ve arkadaşlıklardır. İnternette kurulan ilişkiler, sanal bir dünya oluşturmakta, sanal kişilik tanımlarına yol açmakta, bununla birlikte genel iletişim bireylerin yalnızlık ihtiyacına cevap verme boyutuyla olumlu olabilir, ancak bireylerin evlilikle ilgili sorunlarından ve sorumluluklarından kaçmalarına, duygusal birtakım örselenmelere de yolaçabilmektedir. Meselenin bu boyutuyla ilgili önemli sorunlardan birisi de sadakat-

⁴⁴ Göka, *a.g.t.*, s. 65

⁴⁵ Aktaş, *a.g.t.*, s.117

⁴⁶ Örneğin Almanya’da birkaç kez evlenenlerin sayısında büyük artış kaydedilmiştir. Evlenip ayrılan her 10 çiftten 8’i tekrar evlenmekte; her 3 evli çiftten birinde de eşlerden biri daha önce evlenmiş bulunmaktadır. İsmail Doğan, *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay. İstanbul 1996, s, 130.

⁴⁷ Celalettin İçmeli, “Küreselleşme ve Sosyal Değişme”. *9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi*, s. 78.

⁴⁸ Göka, *a.g.t.*, s. 62

⁴⁹ İstatistiklere göre evli çiftlerin % 8 ya da 9 ‘u çocuk istememektedir. Örneğin Almanya’da her 100 kadın yılda 129 çocuk dünyaya getiriyor, oysa 1960 lı yıllarda doğum oranı bugünkünün iki katı idi. Almanya nüfusunun bugünkü seviyesini koruyabilmesi için her 100 kadının yılda 260 çocuk doğurması gerekmektedir. Bk. Doğan, *a.g.e.*, s.229-230

⁵⁰ İçmeli, *a.g.t.*,s. 78.

sizliktir. Gerçekte sadakatsizlik sorunu geçmişten bugüne varolan bir gerçektir. Ancak günümüzde sadakatsizlik gerekçesiyle boşanmalar daha çok artmıştır. Bu durum kadının özgürlüğü ve duygusal açıdan kabul edemeyeceği onu çok inciten bir gerçek olmasıyla ilgilidir.⁵¹

3.Küresel İnsan Risk Toplumunda Yaşayan İnsandır

Anthony Giddens'e göre şu anda yaşayan bizler önceki dönemlerde hiç kimsenin karşılaşmak zorunda kalmadığı riskli koşullarla (ki küresel ısınma bunlardan sadece birtanesidir) yüzyüzeyiz. Nerede yaşıyor olursak olalım yeni risk ve belirsizliklerin birçoğu istisnasız hepimizi etkilemektedir. Bu sorunlar küreselleşmeyle yakından ilintilidir.⁵² Küreselleşmeyle birlikte risk toplumundan da bahsedilmeye başlanmıştır.⁵³ Zira geleneksel toplumlarda belki doğadan ve diğer insanlardan gelen somut tehlikeler daha çoktu, ama yine onlar "risk toplumu" değillerdi. Geleneksel kültürlerin bir risk kavramı⁵⁴ yoktu. Çünkü risk, gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeleri anlatır; dolayısıyla yalnızca geleceğe yönelmiş ve geçmişten kopmaya çalışan modern toplumlarda sözkonusudur.⁵⁵ Zira tüm geleneksel toplumlarda ve doğrudan günümüze açılan sanayi toplumlarında insanlar doğadan – hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar veya açlık gibi – gelen risklerden dolayı kaygı duyuyorlardı. Ama belirli bir noktada tarihsel bakımdan çok yakın zamanlarda doğanın bize yapabileceklerinden daha az, bizim doğaya yapabileceklerimizden ise daha çok kaygı duymaya başladık. İşte bu süreç dışsal riskin⁵⁶ ağır basmasından imal edilmiş riskin baskın rolüne geçişe işaret etmektedir.⁵⁷

Yaşadığımız modern toplum doğadan ve gelenekten gelen dışsal riskleri belli ölçülerde kontrol altına almıştır. Ama bilgilerimizin dün-

⁵¹ Aktaş, *a.g.t.*, s.118.

⁵² Giddens, *a.g.e.*,s.14-15.

⁵³ Mehmet Yalvaç, "Küreselleşme ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler", 9. *Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi* s. 374.

⁵⁴ Giddens risk fikrinin ortaya çıkışının 16. Ve 17. yy'lara denk geldiğini ve ilk defa dünyanın dört bir tarafına gitmekte olan batılı kaşifler tarafından bulunduğunu ifade eder. "Risk" sözcüğü İngilizceye anlaşılan, bilinmeyen sulara yelken açmak anlamında kullanılan, İspanyolca yada portekizceden girmiştir. Daha sonra bankacılık ve yatırım alanlarına girerek borç verenlerle yatırım kararlarının muhtemel sonuçlarının hesaplanmasını anlatan bir yorumla "zaman" düzlemine taşınmış, belli bir süreç sonunda belirsizlik gösteren diğer durumları da ihtiva eden geniş bir kapsama sahip olmuştur. Giddens, *a.g.e.* s. 36

⁵⁵ Giddens, *a.g.e.*,s. 37.

⁵⁶ Giddens, riski ikiye ayırır. Dışsal risk ile dışarıdan kaynaklanan geleneğin yada doğanın sabitliklerinden gelen riski kastederken, imal edilmiş riski de geliştirmekte olan bilgilerimizin dünya üzerindeki etkisiyle yaratılan risk olarak tanımlar. Giddens, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁷ Giddens, *a.g.e.*,s. 40.

ya üzerindeki etkisiyle imal ettiğimiz riskler çevresel sorunlar, silahlanma, nüklüer tehlike ve oynak finans piyasaları gerçekten de bir anda büyük felaketlere yol açma ihtimali taşımaktadır. Küreselleşme, bir yanıyla giderek artan ekolojik sorunların küresel hale gelmesi, çözümsüz bir ekolojik sorunun tüm gezegeni mahvetme olasılığının bulunmasıdır.⁵⁸ Yeryüzü hızla kirletilmektedir, denizler, atmosfer ve toprak hatta dünyanın çevresinde dönen yüzlerce uydu, bu uyduları taşıyan roketlerin parçaları, kullanım dışı kalan malzeme vb. nedeniyle dünya çevresindeki uzay boşluğu da insanoğlunun güvenliğini tehdit edecek boyutlarda kirletilmiştir.⁵⁹ Ayrıca atmosferdeki karbondioksit oranının artmasıyla birlikte küresel ortalama sıcaklık gittikçe artmaktadır. Isınan suyun karbondioksit çözme yeteneği azaldığı için suların da ısınmasıyla su içinde çözünmüş bulunan karbondioksitin bir kısmı atmosfere karışacak ve bunun sonucunda dünyanın ısısı daha da artacak, bir kısır döngü oluşacaktır. Küresel ısınma sonucu hem buzulların erimesi, hem de ısınan suyun genişmesi nedeniyle dünya denizlerindeki su düzeyi yükselecektir. 1900 yılından beri su miktarının 15 cm. yükseldiği hesaplanmıştır ve bu yükselme devam etmektedir.⁶⁰

İmal edilmiş riskler yalnızca bunlarla sınırlı değildir; önceleri büyük ölçüde gelenekler tarafından sınırları çizilen evlilik ve çocuk yetiştirme tarzları, kişileri belirsizlik bakımından zor duruma sokmuyordu. Oysa şimdi tüm bu alanlarda tam bir belirsizlik egemendir ve insan ne yapacağını kendisi belirlemek durumundadır. Küreselleşen dünyadaki risk alanlarına bir de AIDS gibi cinsel yoldan bulaşan ölümcül hastalıkların tehlikelerini eklersek, neden “anksiyete çağ”ında yaşadığımızı daha iyi anlayabiliriz.⁶¹ Zira “özgürlük” ve “güven” içinde olmak duygusu insanın temel psikolojik ihtiyaçlarından ikisidir. Zikredilen sorunlar çoğaldıkları ve ciddileştikleri oranda insanın temel güven duygusunu tehdit ederler. Güvenliğini tehdit altında hissetme ise insanlardaki temel anksiyete nedenlerinden biridir ve bireyin güvenliği tehdit altında ise özgürlüğü de sınırlanmıştır.⁶²

⁵⁸ Göka, *a.g.t.*, s. 65

⁵⁹ Fırat, *a.g.m.*, s. 68.

⁶⁰ Fırat, *a.g.m.* s. 69.

⁶¹ Göka, *a.g.t.*, s. 64

⁶² Fırat, *a.g.m.*, s. 69.

4.Ekonomik Sorunlar ve Yoksulluk

Küreselleşme sürecinde ruh sağlığını ilgilendiren bir başka önemli sorun yoksulluktur. Dünya küreselleşirken bazı ülkeler zenginleşmiş, birçoğu da yoksul kalmıştır. Ayrıca bazı ülkelerin bazı kesimleri zenginleşirken, bazı kesimleri de yoksullaşmıştır. Yoksulluk çağımızda dünyanın yarısından çoğunu tehdit etmektedir.⁶³ Zira günümüzde yoksulluk kıtlıktan değil zenginliğin adaletsiz dağılımından kaynaklanmaktadır. İnsanlığın dörtte birini oluşturan sanayileşmiş kesim dünya zenginliğinin %85'ini elinde tutmaktadır. G7 ülkeleri gezegenimizin nüfusunun %11'ini oluşturmakta, ancak dünya zenginliğinin üçte ikisine sahip olabilmektedir.⁶⁴

Yoksulluk çağımızda dünyanın yarısından çoğunu tehdit etmektedir. Dünya nüfusunun ortalama yarısı yoksulluk çekmektedir. Bunlar günde 2 dolar eşdeğerinden az kazanmakta, hatta 1.3 milyar insan günde 1 dolardan az parayla yaşamaktadır.⁶⁵ Ayrıca pazar güçlerine sağladığı hükümranlık nedeniyle küreselleşme eşitsizliklerin ve sosyal mahrumiyetin gelişmesine zemin hazırlamakta, böylece toplumsal bütünlüğü tehdit etmektedir.⁶⁶

Küreselleşmenin yol açtığı ekonomik adaletsizlik yüzünden onarılmaz sosyal çelişkiler dünyaya yayılmaktadır.⁶⁷ Sorun zengin ülkelerin yoksul ülkeleri istismarından daha çok sermayenin küreselleşmesiyle emek gücünün istismarı olarak göze çarpmaktadır. Gezici sermaye, emeğin en ucuz, çevrenin en kolay tahrip edilebilir, vergilerin en az olduğu bölgeleri arayıp bulmakta ve bu hareketlilik imkanının da örgütlü emek kuruluşlarına ve devletlere karşı bir tehdit olarak kullanabilmektedir. 1980'ler küreselleşmeyle birlikte ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerin de kaybetmeye başladığı yılları temsil eder. Pek çok ülkede hayat şartları belirgin bir şekilde kötüleşmiştir. 1989 yılında her beş kişiden biri "mutlak sefalet" sınırları içinde yaşamaktadır. Dünyada hala 1 milyar kişi yeterli besin, temiz su, temel eğitim ve sağlık hizmetlerine sahip değildir. Sefalet ve yoksulluk, açlık ve kötü beslenmeye yol açmaktadır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ekili alanlar dünya mahsulünün yarısını karşılarken bu bölgelerde en az yarım milyar insan yeterli miktarda besin bulamamakta, bu da kronik enerji yoksunluğu içinde yaşamalarına neden olmaktadır. Her yıl 15 milyon insan açlıktan ölmekte, kötü beslenme dünya nüfusunun yaklaşık %24'ünün hayatını hemen hergün etki-

⁶³ Güney, *a.g.t.*, s. 58.

⁶⁴ Sayar, *a.g.e.*, s. 54.

⁶⁵ Güney, *a.g.m.*, s. 58.

⁶⁶ Sayar, *a.g.e.*, s. 54.

⁶⁷ Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, çev.: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B. Yay.İstanbul, 2002, s. 275.

lemektedir. Açlık, yiyecek kıtlığından değil insanların gerekli besini elde edememesinden kaynaklanmaktadır. Uzamış açlık ve kötü beslenme, kronik protein yoksunluğuna, hastalığa, bitkinliğe ve bilişsel bozukluklara normal çocuk gelişiminin engellenmesine, stres ve moral bozukluğuna yol açmaktadır.⁶⁸

5. Demografik Dengesizlikler, Göç ve Sorunları

Küreselleşmeye doğrudan bağlanamasa da küresel sorunlar arasında sayılabilecek⁶⁹ günümüzün önemli bir değişiklik alanı da nüfus artışı, göçler ve dünya nüfusunun yaşlanması kendini göstermektedir.⁷⁰ Dünyanın bir yanında (doğu-güney) nüfus patlaması ve fakirlik, diğer yanında (batı-kuzey) teknolojik gelişme ve yaşlı nüfus artışı sözkonusudur.⁷¹ Hayat beklentisinin yükselmesi genel nüfusa oranla yaşlı nüfus oranının artmasına sebep olmaktadır. Mesela A.B.D.'de 1900 yılında genel nüfusa göre 65 yaşından yukarıdaki yaş grubunun oranı %4.1 iken, 1970 yılında %9.8'e, 1990'da ise %12.3'e yükselmiştir. Aynı şekilde 1972-76 yılları arasında genel nüfusa göre 65 yaş ve üzeri yetişkinlerin oranı örneğin Batı Almanya'da %16,3, İngiltere'de %14.2, Fransa'da %12.6, İsrail'de %7.8 olduğu görülmektedir.⁷² Gittikçe dünya nüfusunun yaşlanmasına yönelik endişeler 2000'li yıllar ve sonrasında yapılan nüfus tahminlerinde de kendini göstermektedir. Örneğin İspanya'da 65 yaş ve yukarısı 1985 yılında %11.1 iken 2015'ler de %15'e; İtalya'da 1985 yılında %13 olan 65 yaş ve yukarısının 2025 yılında %21'e; Japonya'da 1985 yılında aynı yaş grubunun oranını %9.2 iken, 2015 yılında %21.8'e yükseleceği tahmin edilmektedir.⁷³

Dünya nüfusunun gittikçe yaşlanması bir çok sosyal değişikliklerin ortaya çıkmasına da sebep olabilecektir. Bu değişiklikler sonucunda çalışma hayatında yer alanların sayısı azalacaktır. Çalışan insan sayısında azalma olması sonucunda ise ekonomik hayatta sorunlar çıkabilecek, sağlık ve emeklilik sigorta sistemleri yeniden gözden geçirilecek, gençlere hitab eden ürünlerde değişiklikler olacak, politikayı yaşlılar belirleyebilecektir. Aynı zamanda yaşlı olma hayat bağlamında bir değişim demektir. Yaşlanma sonucunda bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal imajı da değiştiği için bu değişimlerle baş etmesi gerekir.⁷⁴

⁶⁸ Sayar, *a.g.e.*, s. 55, 57; Güney, *a.g.t.*, s. 58.

⁶⁹ Fırat, *a.g.m.*, s. 68.

⁷⁰ Göka, *a.g.t.* s. 65

⁷¹ Fırat, *a.g.m.*, s. 68.

⁷² Bk. Akif Kılavuz, *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*, Arasta Yay. Bursa 2003, s. 16-17.

⁷³ Alfred Sauvy, *Avrupa Batacak*, (çev; Şennur Karakurt), Endülüs Yay. İstanbul 1991, s. 185, 196, 208.

⁷⁴ Kılavuz, *a.g.e.*, s. 20.

Yaşlılık döneminde karşılaşılabilecek psikolojik ve sosyal uyum çabaları da bu dönemde önem taşıyan ve bireyin ruh sağlığı açısından ilerde psikiyatri ders kitaplarında yaşlılık dönemine ayrılan sayfaların artmasını gerekli kılabilecek bir durumdur.⁷⁵ Günümüzde dünya nüfusunun hızla yaşlanması sorunu yanında, nüfus artışının yoksul ülkelerde daha çok olması, bu ülkelerde genel sağlık sorunlarının yanısıra ruh sağlığı sorunlarının da artacağına işaret etmektedir. Zira yoksul ülkelerdeki nüfus artışı, batı ülkelerine kitlesel göçü arttırmıştır. Bu durum da ruh sağlığı açısından ruhsal bütünlükleri dağıtmış, ağır semptomlar sergileyen zavallı göçmen kitlelerinin oluşmalarına yol açmaktadır.⁷⁶ Uluslar arası göç organizasyonunun (IOM) tahminlerine göre 1992'de göçmenlerin toplam sayısı 100 milyon olup bunun 20 milyonunu da sığınmacılar oluşturmaktadır. Yine verilere göre dünya nüfusunun %1,7'si doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşamakta olup bu oran yaklaşık olarak dünya nüfusunun yıllık artışı kadardır.⁷⁷ Sovyet bloku ve diğer sosyalist ülkelerdeki çöküş sonrasında Yugoslavya ve diğer balkan ülkelerinde yaşananlar, körfez savaşı, Afganistan müdahalesi ve son zamanlarda yaşadığımız Irak'daki durum yeni göç akımlarına yol açacağından bu sayının şimdilerde çok artmış olabileceğini tahmin etmek pek zor olmasa gerektir. Yukarıda zikredilen oluşumlar pek çok durumda "zorunlu" göç yaratmakta ve dolayısıyla da günümüzü "göç yılları" olarak adlandırmaya neden olacak düzeyde hızlı nüfus hareketlerine yol açmaktadır. Bu nedenle de günümüz Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeleri için şimdilerde en çok tartışılan konulardan biri göçmen sorunu olmuştur.⁷⁸ Bu itibarla Bibeau'ya göre küresel çağın simge kişisi göçmendir. Göçmen kökeniyle ilgili anıların ama aynı zamanda onları unutmama gerekliliğinin uzak bir ülke ve tarihe bağlılıkla ona evsahipliği yapan kültüre bağlanma ihtiyacının gerilim hattındaki kişidir. Göçmen kişi için yaşanan değişiklik bir takım yeni imkanlar sunarken aynı zamanda onu daha da kırılganlaştırabilmektedir.⁷⁹

Göçmenin ülkesinden yakınlarından ve bir anlamda bireyin tüm benliğini koruyanlardan ayrılması bunları terketmesi ve yeni bir toplum, yeni insan ilişkileri ve özellikle de yeni bir dil ile karşılaşması benlik bilincinin gücünün ileri ölçülerde zorlanmasına ve hatta kimi zaman benlik bilincinin yetmezliğe girmesine neden olabilmektedir. Bu durumda benlik bilinci zaman zaman yada sürekli olarak varlığının kesin sınırlarını koruyamamakta, kendisini bir yitirip bir bulma

⁷⁵ Göka, *a.g.t.*, s. 63

⁷⁶ Göka, *a.g.t.*, s.63,64

⁷⁷ Hayriye Erbaş, "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", *Doğu-Batı, Dünya Neji Tartışıyor, Küreselleşme Sayısı*, Yıl: 15, sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002, s 184.

⁷⁸ Erbaş, *a.g.m.*, s.183

⁷⁹ Sayar, *a.g.e.*, s. 64-65.

konumuna girebilmekte, oldukça sıkça dağılma, çözülme korkuları ortaya çıkabilmektedir.⁸⁰ Göçmenlerin yeni toplumla ilk karşılaşmaları ilk temasları da ayrıca belirleyici örseleyici uyarımlar, örseleyici yaşantılar dalgasının başlamasına neden olabilmektedir. Bilinmezlikler ile dolu yeni toplum hemen hemen her zaman büyük bir ruhsal gerginlik, korku ve bunalımlar kaynağı oluşturmaktadır. Tedirginlikler ve korkular sonucu oluşan sürekli gerginlikler, giderek tüm benliği aşırı duyarlı, kuşkulu bir konuma getirebilmektedir.⁸¹

Özellikle yoksul ülkelerdeki nüfus artışıyla batı ülkelerine gerçekleşen göç olayı ile birlikte insan hareketliliğini artırıcı bir başka durum da küreselleşme sürecinde hizmet eden ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerdir. Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler zaman ve mekan kavrayışı ve kullanımını, etkilemiş önceki yıllara göre insan hareketliliğini arttırmıştır. Diğer bir deyişle mekanın kavranması ve kullanımı dönüşüme uğramıştır. Hareketliliğin sınıfsallığını farklı kesimleri farklı düzeyde etkilemesine rağmen yine de teknolojik gelişmeler her kesimin hareketliliğini belli oranda etkilemiştir.

Günümüzde sermaye sahipleri Bauman'ın deyimiyle "elit tabakanın" hayatında "burası" ve "orası", "yakın" ve "uzak" ayırımlarının pek anlamı kalmamıştır. İletişimde zaman sorununun ortadan kalkması ile birlikte uzay ve mekan sınırları en azından elektronik mesa hızıyla hareket edebilenler için sorun olmaktan çıkmıştır.⁸² Sınırların geçilmesi demek giderek daha çok insanın ülkelerini terk etmeseler bile kültürel ürünleri paylaşması demektir. Böylesi bir durumda da bireylerin kültürel kökleri ve yerel aidiyet hisleriyle küresel sisteme katılma isteği arasında sürekli bir gerginlik doğurabilecektir.⁸³ Aynı zamanda sınırların ortadan kalkmasını sağlayan bu gelişmeler insanlık durumunu homojenleştirmek yerine kutuplaştırma eğilimi taşımaktadır. Hareket serbestisi olan kesimler istediği yere gidebilme özgürlüğüne sahip olup dünyayı dolaşma-kullanma girişimlerinde bulunurken bu serbestisi olmayan kitleler değişik yolları deneme girişiminde bulunmakta, bulunamayanlar ise zorunlu olarak yerlerini-yurtlarını terketme isteğine hergün biraz daha kapılarak oldukları mekanlarda hayatlarını sürdürmeye devam etme zorunda kalmaktadırlar⁸⁴ ; ki bu da onlarda sıkıntı ve gerginlik yaratmaktadır.

Küreselleşmenin yarattığı "yurtsuzluk duygusu" da ruh sağlığı açısından üzerinde durulmaya değer bir konudur. Zira iletişim ve

⁸⁰ Serol Tober, *Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi*, Autlege 1993, s. 23.

⁸¹ Toker, *a.g.e.*, s. 22.

⁸² Erbaş, *a.g.m.*, s. 187-188.

⁸³ Sayar, *a.g.e.* s. 65.

⁸⁴ Erbaş, *a.g.m.*, s. 188.

ulaşım teknolojisindeki meydana gelen gelişmelerle yaşanan sınırların aşılmasına bağlı insan hareketliliğine sermaye sahipleri ve diğer üst katmanlar “serbest” olarak katılmışlardır. Sermayenin serbest dolaşım özgürlüğü onu bir yandan “yurtsuz” kılarken her yeri yurt edinme hakkını da sağlamaktadır. Ancak eski hekimler ruhun yanlış yerde bulunmaktan bizar olabileceğini, yanlış yerde olmanın melankoli veya nevrosteni gibi ruhsal sıkıntılara yol açabileceğini ifade etmişlerdir.⁸⁵

Vasıfsız emek ve diğer alt kesimler “serbest olmadan” insan hareketliliğine katılırken çok çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda kalan bu kesim de “yersiz-yurtsuz” kılınmış, dolayısıyla yer-yurt edinmek çabasıyla sermayeye oranla az olsa da oldukça hareketli hale gelmiştir. Aynı zamanda bu durum az gelişmiş ülkelerde bazı durumlar dışında ağırlıklı olarak bir iç göç süreci biçiminde yaşanmıştır. Dünya ölçeğinde yeniden yapılanma sürecinin sonrasında bu ülkelerde en çok etkilenenler tarım ile uğraşan kırsal insan ve kentlerde yaşayan vasıfsız işçiler, küçük esnaf ve işsizler olmuştur. Bu etkilenme sonucunda az gelişmiş ülkelerde yoğun bir iç göç süreci ve gelişmiş ülkelerde içinde yoğun bir uluslar arası göçmen akımı yaşanmış, ve bunun sonucunda da bazı kesimler özellikle de göçmenler hızlı bir yoksullaşma süreci içine girmişlerdir. Dolayısıyla hem az gelişmiş, hem de gelişmiş ülkelerde büyük kentler yoksullaşmanın ve sorunların en fazla yaşandığı alanlar olmuştur.⁸⁶ Göç sonrası özellikle yaşlı kuşak yeni yere adapte olamama sıkıntısı ile karşılaşabilmekte, yalnızlık duygusu yaşayabilmektedir. Yer değişikliği çocuklarda da okul başarısızlığı ve uyumsuzluklara neden olabilmektedir.⁸⁷

6.Ulus Devlet ve Ulusal Ekonomideki Değişim ve Sonuçları

Küreselleşmeyle birlikte ulus devletler bir güç kaybına uğramaktadırlar. Uluslar arası sermayenin hareket artışı, pazarların küreselleşmesi ve ekonomilerin bütünleşmesiyle hükümetler güçsüzleşmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte genel olarak ulus devletlerin ve özel olarak sosyal refah devleti anlayışının büyük ölçüde kan kaybettiği tartışılmayacak bir gerçektir. Bu gün dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 50'sinin devletler değil şirketler olması dünyanın en zengin üç kişinin servetinin 48 ulusal devletin yada bir başka deyişle dünya nüfusunun 1/3'ünün gelirinden fazla olması bunu açık göstermektedir.⁸⁸

Bu gün bir günlük spekülasyon bir saldırı bir ülkenin merkez bankası döviz stoklarını eritebilir. Çok uluslu şirketler, yasalar veya

⁸⁵ Sayar, *a.g.e.*, s.68.

⁸⁶ Erbaş, *a.g.m.*, s. 188.

⁸⁷ İçmeli, *a.g.t.*, s. 78.

⁸⁸ Göka, *a.g.t.*, s. 64.

sosyal haklar elde ettikleri kâra hanel geliyorsa, kolayca bir ülkeyi terk edebilmekte ve böylece kendi şartlarını dayatma imtiyazını elde edebilmektedir. Bazılarının “kumarhane ekonomisi” dedikleri bu durum yerel ekonomileri ve para birimlerini fazlasıyla kırılgan hale getirmektedir. Çok uluslu şirketler artık dünyanın her yerini katedebilir, en ucuz emeği, en düşük vergileri, en az çevre koruma yasalarını sunan bölgede yerleşebilirler. Kendilerini bir ulusla özdeşleştirmeleri, yahut projelerini duygusal bir amaçla ilişkilendirmeleri gerekmez, tamamen kontrol dışıdır. Devlet artık sosyal uzlaşmayı sağlayan bir aygıt değil, bir izleyici, başkalarının aldığı kararları yazan katip konumunda gibidir. Küreselleşme bu yönüyle ulusal saygınlığı zedelemektedir. Ulusların saygınlığı azaldığında kimlik duygusu ve demokrasi de yara alır. Ülke siyasetine müdahil olamayan yurtdaş kendini anlamsız bir kişi olarak hisseder.⁸⁹ Böylece küreselleşmenin ulusal devletler aleyhine olan boyutunun ruh sağlığıyla ilgisi, sosyal politikalardan vazgeçilmiş olmasının ruhsal rahatsızlığı olanlara ve ailelerine getireceği yükler ve ulusal kimliğin parçalanması nedeniyle ortaya çıkan karmaşanın yaratacağı derin kaygılar, şüpheler, şiddet ve çatışma ortamıdır.

Ulusal devletlerin gerilemesinin ruh sağlığına olumsuz bir etkisi de hiç beklenmedik bir alandan gelmektedir. Dünya sorunlarının belirsiz ve kuralsız kaldığı bir kontrol merkezinin ortadan kalktığı bir dünyada mafya istediği gibi at oynatabilmektedir. 1995 yılında uyuşturucu ticaretinin 400 milyar dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu rakam dünya ticaretinin %8’ini oluşturmakta olup demir çelik ve motorlu araçların payından yüksektir. Uyuşturucu piyasasının denetimsiz kalmasının toplumsal boyutu psikiyatriden daha çok neyi etkiler ki.⁹⁰ Zira uyuşturucunun başta bilinç alanında oluşturduğu bozukluklar olmak üzere bireyin duygusal dünyasında eleme doğru bir artmanın yaşanması, duygulanımda azalma ve sapmaların meydana gelmesi gibi kişinin düşünce, duygu ve sosyal yönlerinde psikiyatrik tedavi gerektirecek birçok sıkıntıyla karşılaşması söz konusudur.⁹¹

C. Küreselleşme, ruh sağlığı ve din

Küreselleşme sürecinde bireyin ruh sağlığı açısından karşılaşılabileceği yukarıda zikredilen problemlerin çözümünde psikiyatrik tedavi ve psikolojik yardım gerektiren çabaların yanısıra dinin küreselleşme sürecindeki bireyin ruh sağlığına katkısının nasıl olabileceği üzerinde düşünmek de gerekir. Zira din insana varoluş içinde kendini bir yere

⁸⁹ Sayar, *a.g.e.*, s. 57-58.

⁹⁰ Göka, *a.g.t.*, s. 64.

⁹¹ Bk. Özcan Köknel, *Alkolden Eroine Kişilikten Kaçış*, Altın Kitapları, İstanbul 1983, s. 137-211.

yerleştirmeye imkan veren başvuru çerçeveleri hazırlar ve din bu çerçevede realiteyi yorumlamak, kimliğin bir tanımı vasıtasıyla insanı bu realiteye yerleştirmek ve hayat için bir rehber sunmak gibi üç fonksiyonu yerine getirir. Bu yönüyle din insanın hayatta karşılaştığı olay ve duruma hazır bütüncül cevaplar sunan ve ona nasıl yaşaması gerektiği hususunda yol gösteren bir zihni muhtevalar sistemidir.⁹² Aynı zamanda küreselleşme bütün toplumsal-kültürel fenomenlerle ilişkili olduğu gibi dinle de yakın ilişkilidir. Peter Beyer'e göre din ve küreselleşme arasında tek yönlü bir ilişki yoktur.⁹³ Dolayısıyla çoğunlukla kabul edildiği gibi küreselleşme etken, din de edilgen konumda değildir. Küreselleşme ve din arasında karşılıklı bir ilişki sözkonusudur. Buna göre yaşadığımız dünyanın bu günkü durumunu simgeleyen küreselleşmenin ekonomi, siyaset, kültür, hukuk vb. toplumsal-kültürel fenomenler üzerinde etkisi olduğu gibi evrensel bir fenomen olan dinin doktrinel ve toplumsal boyutu üzerinde de etkisi bulunmaktadır.⁹⁴ Küreselleşme özelleştirme ve izafeleştirme süreçleriyle dinin ontolojik temellerini tahrip etmekte ve toplumsal etkisini zayıflatmaktadır. Böylelikle dini küresel bir söylemin oluşması engellenmektedir. Peter Beyer de Talcot Parsons, Peter Berger, Thomas Luckman ve Robert Bellah gibi sosyologların 1960'lı yıllardan itibaren modern batı toplumlarında dinin özelleştiği iddialarına katıldığını ifade ederek dinin özelleşmesi iddiasını Luckman'ın dinle ilgili olarak geliştirdiği fonksiyon ve icra kavramlarına dayandırarak izah eder. Dinin özelleşmesi teorisi geleneksel dini formların toplumsal hayattaki etkisini kaybederek daha ziyade bireysel alanda etkili olmasa iddiasına dayanmaktadır. Bu durum bazı sosyologlarca dinin cemaat ruhunu kaybetmesi, bir kısmınca da dinlerin ahlâki birliği sağlamada başarısız olması olarak da tanımlanmıştır. Aslında dinin özelleşmesi geleneksel dini formların bir bütün olarak toplumu tayin etmede artık müessir olamaması demektir.⁹⁵ Modern toplumun doğuşuyla dinin toplum üzerindeki sembolik bütünleştirme, sosyal kontrol, sosyal yapılandırma gibi toplumsal işlevleri köklü bir değişime uğramıştır. Dini inançların, pratiklerin ve kurumların toplumsal önemi gittikçe zayıflamıştır. Fakat bu durum Berger'in de ifade ettiği gibi modern toplumda dinin fonksiyonelliğinin tamamen bittiği anlamına gelmemelidir. Din, toplumun genel bütünleştirici gücü olmasa da belirli toplumsal grupların özel bütünleştirici gücü olmaya devam etmektedir. Din toplumsal yaptırımlarını etnik cemaatlerde veya az gelişmiş kırsal alanlarda halen göstermeye devam ederken

⁹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay. Ankara 1993, s. 116.

⁹³ Peter Beyer, *Globalization and Religion*, London 1994, s. 82 ; Coştu, *a.g.m.*, s. 71; Aslan, *a.g.t.*, s. 177.

⁹⁴ Coştu, *a.g.m.*, s. 71; Aslan, *a.g.t.*, s. 177.

⁹⁵ Coştu, *a.g.m.*, s.71,72 ; Aslan, *a.g.t.* s. 178

metropollerin karmaşık dünyalarında bunu gerçekleştirmekte başarısız kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla modern toplumda dinin sosyal işlevi büyük ölçüde kaybolmuştur. Dinin özelleşmesi sonucu sosyal alandaki etkinliğinin zayıflaması Luchman'ın dinin icra boyutu olarak ifade ettiği durumu göstermektedir. Luchman icra boyutu ile dinin eğitim, sağlık, sosyal refah gibi sosyal alanlardaki faaliyetlerine işaret ederken fonksiyon boyutu ile de dinin ibadet, huzur verme, aydınlatma, kurtuluşa ulaştırma gibi dinin şahsi boyutunu saf dini iletişimi kastetmektedir. İşte dinin özelleşmesi, onun icra boyutunun zayıflayarak sadece bir fonksiyon boyutuyla işlev görmesine dayanmaktadır. Aynı zamanda dinin şahsileşmesiyle ahlâkın toplumsal, yapısal rolünün azalması arasında doğrudan bir ilişki vardır.⁹⁶ Erich Fromm, ruh hastalıkları, ancak ahlaki sorunlarla birlikte onlarla bağlantılı olarak anlaşılabilir.⁹⁷ “Komşunu da kendin gibi sev” ilkesi en önemli hayat formülüdür ve bunun eksikliği de ruh hastalıkları ile mutsuzluk duygularının en büyük kaynağıdır, şeklinde bir tesbit yaparken Paul Tournier isimindeki bir başka ruh hekimi de; asabi hastalıkların çoğalmasında, dünya ahlakının sükutundan ileri gelmektedir. Çağımızın talihsizliği, hakiki bir ahlak ile düzenlenmemiş bulunmasından, buna karşılık tefessüh etmiş bir ahlakın mevcut olmasından ileri gelmektedir.⁹⁸ diyerek ruh sağlığı ile ahlaki değerler arasındaki ilişkiye dikkatimizi çekmektedirler. Zira mevcut küresel dünyada küresel ilişkiler, “güç”, “çıkar” ve “nüfuz” kavramlarına göre belirlenir⁹⁹ hale gelmiştir. Bu itibarla küreselleşme dediğimiz şey Batı pazarının bütün gezegeni kuşatan sömürgecilik olarak görülebilir. Adeta bütün gezegen “Pazar dini” ne ihtida etmiştir. Bu dinin rahipleri için tek amaç karlılıktır. Bu Erich Fromm'un ifadesiyle “olma”nın değil, “sahip olma”nın evrenselleştirildiği, bireylerin yalnızca üretim ve tüketimleriyle tanımladıkları bir dünyadır.¹⁰⁰ Bu haliyle küreselleşme bir avuç insanın refah yolunda hızla ilerlediği, çoğunluğun ise sefalet ve umutsuzluk içinde yaşamaya mahkum olduğu bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yaratmıştır.¹⁰¹ Dolayısıyla küreselleşme ahlaki ve insani anlamda başarısızdır.¹⁰² Bunda da küreselleşme din ilişkisinde Beyler'in ifade ettiği bir diğer önemli nokta olan dinin kendi yapısı için zaruri olan “Diğeri” ni kaybettiği hususunun etkisi olsa gerektir. Çünkü küreselleşme ahlaki kuralların on-

⁹⁶ Beyler, *a.g.e.*, s. 82; Coştu, *a.g.m.*, s. 72, Aslan, *a.g.t.*, s. 178-179.

⁹⁷ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yay. İstanbul 1982, s.19

⁹⁸ Mehmet Tevfik Özcan, *Ruhi Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı*, Güven Mat. Ankara 1985, s.120

⁹⁹ Bilal Sambur, “Küresel Köyde İslam”, *İslamiyat VI, Sayı 2*, 2003, s.83.

¹⁰⁰ Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya da Olmak*, Arıtan Yay. İstanbul 1982, s.113 vd.; Sayar, *a.g.e.*, s. 58

¹⁰¹ Sayar, *a.g.e.*, s. 59

¹⁰² Aslan *a.g.t.*, s. 196.

teolojik temellerini oluşturan iyi-kötü ayırımının belirsizleşmesine yol açmıştır. Zira günümüz küreselliğinin çok-kültürlü yapısının bir sonucu olarak din, dinin çoğulculuk bağlamında izafileşmiştir. Berger, bu durumu dinin özelleşmesiyle de bağlantılı olarak tekelden arındırma süreciyle açıklar. Ona göre insanlık tarihinin büyük bir bölümünde toplumlarda birleştirici semboller sağlama açısından dini kurumlar tekeli bir konuma sahipti. Bu gün ise değişik dini ve dünyevi görüşler rekabete girmişlerdir. Berger'e göre çoğulcu konum herşeyden önce bir Pazar konumudur. Günümüzün çoğulcu dünyasında tekeli olmayan din insanlara pazarlanmak zorunda bırakılmıştır. Pazar ortamında dini kurumlar birer teşhir merkezi haline gelirken dini gelenekler ise tüketiciye sunulan birer ürün haline dönüşmüştür. Bu durumda dini aktiviteler Pazar ekonomisinin mantığına göre belirlenmeye başlanmaktadır. Dolayısıyla dini doktrinlerin değişmez gerçekleri olarak korunması sözkonusudur. Bu durumun bir sonucu olarak dinin teolojik yapısı için gerekli olan diğerinin belirsizleşmesi gündeme gelmektedir. Beyer'e göre küreselleşme 1960'lı yıllardaki bazı batılı teologların düşündüğü gibi Tanrı'nın ölümüne değil, şeytanın belirsizleşmesine sebep olmuştur. Küresel toplumlarda Tanrı hala diridir, fakat ondan korkmak güçleşmiştir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin kötü ve şeytanın dini yapıdan çıkarması veya belirsizleştirilmesi geleneksel dinleri değişime zorlamıştır. Bu da dindarları kötülüğün ve şeytanın yer aldığı geleneksel yapının devamını ifade eden muhafazakar ve şeytanın ve kötülüğün belirsizleşmesinin kabullenmesine vurgu yapan liberal tercih arasında ciddi bir ikileme sevk etmiştir.¹⁰³

Bu nedenle modern ve küresel ortam dine bir yandan olumsuz yaptırımlar yüklerken, diğer yandan yeni imkanlar, potansiyeller de yaratmaktadır. Şu andaki verilerden hareketle dinin güçlü ve küresel bir alt sistem ortaya koyması mümkün görünmemekle birlikte küresel toplumda her şeyin uyumlu ve istikrarlı olduğu da söylenemez. Küresel toplum, her geçen gün gücünün artmasına, toplumun her alanına uygun amaçlar geliştirmesine rağmen sosyal hayata nüfus edemediği kesimler ve buralara yönelik birtakım problemleri vardır. Küresel dünya bireysel ve grup kimliklerinin oluşumunda ortaya çıkan problemler, ekolojik tehdit, gelir dağılımında gittikçe artan eşitsizlik ve yoksulluk, güç dengesizliği gibi temel problemlerle karşı karşıyadır. Bir başka ifadeyle küreselleşme ve onu mümkün kılan ekonomik ve siyasi yapılanmanın sosyal ve ahlaki problemler ortaya çıkarması geleneksel dinlerin canlanmasına veya yeni dini hareketlerin doğmasına imkan hazırlayarak, küresel arenada dine manevra imkanı sağlamaktadır.¹⁰⁴ Bu bağlamda bireyin ruh sağlığını koruma-

¹⁰³ Çoştı, *a.g.m.*, s. 73, 74; Aslan, *a.g.t.*, s. 180.

¹⁰⁴ Aslan, *a.g.t.*, s. 180.

da etkili olabilecek nokta ve global bir dünyada dini modern insan için önemli kılacak bir yön, onun en geniş ahlâk ilkeleriyle bağdaşık olmasıdır.¹⁰⁵ Zira modernitenin kaçınılmaz sonucu olarak belirginleşen her çeşit etik değerden arındırılmış rasyonel bir toplum içinde türeyen her çeşit ahlâk dışılığın yol açtığı bireysel ve toplumsal çıkmazların aşılmasında din gerçekten ciddi bir alternatif, çözüm anlamına gelebilecek ahlâki davranışlar seti sunar. Bu çerçevede İslamın alemin nizamının ahlâki esaslarla gerçekleşeceğine vurgu yapması da önemlidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, ahlâki ilkeleri hiçe sayan cemiyetlerin nasıl yıkılıp harap olduklarını örneklerle anlatmaktadır. Dolayısıyla İslamın sürekli vurgu yaptığı ve küresel sistemin asil tenkit edildiği ahlâk ve adalet, evrensel bir prensip olarak ön plana çıkartılırsa, hem islamın küreselleşme karşısında anlamlı bir siyaset geliştirmesi, hem de bireylerin ruh sağlığını korumada etkili olabilecek "ahlaki değerleri önceleyen birey" in oluşmasına katkısı olacaktır. Zira 1990'lardan sonra Roberson'un işaret ettiği gibi ahlâki ilkeleri ihmal etmekle dünya bir belirsizlik safhasına girmiş ve bu kaostan ancak ahlâk prensipleri esas olan bir sistemin yeniden inşasıyla çıkacaktır.¹⁰⁶ Bu itibarla bireyin küreselleşme sürecinde ruh sağlığını korumada önem taşıyan dinin ahlâk ilkelerinin bireye kazandırılacak tarzda karakter eğitimine özel önem verilmeli ve yaygın ve örgün eğitimde ahlâk eğitimiyle ilgili konulara ağırlık verilmelidir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Bkz. Richard Falk, *Küreselleşme ve Din, İnsani Küresel Yönetişim*, çev.Hasan Tunçay Başoğlu, Küre Yay. İstanbul 2003, s.149 vd.

¹⁰⁶ Aslan, *a.g.t.*, s. 177

¹⁰⁷ Ahlâk eğitimiyle birlikte bireyin küresel dünyada sorumluluk bilincini geliştirmek ve "ahlâklı" davranmasını sağlayabilecek, aynı zamanda onu motive edebilecek ve ruh sağlığı açısından önem taşıyan bir başka nokta da dinin insana sürekli bir şekilde vurgu yaptığı "hesaba çekilme" anlayışının üzerinde durulmasıdır. Çünkü hesaba çekilme düşüncesi içerisinde insan ötekiyle olan ilişkisinde adaletli davranmak, hak hukuk ilkelerine riayet etmek, bireysel özgürlüğünü kötüye kullanımının önüne geçmek vb. gibi hususlara daha çok özen gösterir.. (Temel Yeşilyurt, *Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı*, s.13, <http://Firat.edu.tr/akademik/temelyesilyurt/yayinlar.html>).

KAYNAKÇA

- Aktaş, Aliye Mavili; "Küreselleşme, Aile ve Evlilik Sorunları", 9. *Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi Küreselleşme ve Psikiyatri*", 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Arslan, Abdurrahman; "Küreselleşme: Kuşatma Altındaki Dünya", *Köprü*, Kış 2002, no: 77
- Arslan, Mustafa; "Post Modernizm, Küreselleşme ve Din", *Tabula Rasa*, Say.5,2002
- Aslan, Adnan; "Küreselleşme ve Din", *Küreselleşme ve İslam Dünyası ve Türkiye, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002
- "Yirminci Yüzyıl, Küreselleşme ve Din", *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ekim 2002
- Akat, Ruhi; "Küreselleşme ve Din Faktörü", 9. *Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi Küreselleşme ve Psikiyatri*", 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Aktel, Mehmet; *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yay. İstanbul 2003
- Aydın, Mehmet S; "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış"; *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, (Mehmet S. Aydın ve diğerleri), *Ufuk Kitapları*, İst.2002
- Beyer, Peter; *Globalization and Religion*, London 1994
- Bozkurt, Veysel; "Küreselleşme, Kavram, Gelişme ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, (Derleyen; Veysel Bozkurt,) Alfa Yay. İstanbul 2000
- Çoştı, Yakup; "Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme-Din İlişkisi", *İslamiyat VI*, 2003, sayı: 2
- Doğan, İsmail; *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay. İstanbul 1996
- Erbaş, Hayriye; "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", *Doğu-Batı, Dünya Neyi Tartışıyor, Küreselleşme Sayısı*, Yıl: 15, sayı: 18, Şubat-Mart-Nisan 2002
- Falk, Richard; *Küreselleşme ve Din, İnsani Küresel Yönetişim*, çev.Hasan Tunçay Başoğlu, Küre Yay. İstanbul 2003
- Fırat, Reha; "Küreselleşme: İmkan Ya da Tehdit, Bir Psiko-sosyal Perspektif Denemesi", *Köprü*, Kış 2002, No: 77
- Fromm, Erich; *Psikanaliz ve Din* (Çev. Aydın Arıtan) Arıtan Yay. İstanbul 1982
- *Sahip Olmak Ya da Olmak*, Arıtan Yay. İstanbul 1982

- Giddens,Anthony; *Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor*, çev; Osman Akınhay, İst.2000,
- Gittins, Dianna; *Aile Sorgulanıyor*, çev.: Tuna Erdem, Pencere Yay., İstanbul 1985
- Göka,Erol;“Küreselleşme ve Ruh Sağlığı” *9.Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi “Küreselleşme ve Psikiyatri”*, 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Güney,Melike; “Küreselleşme ve Ruh Sağlığı”, *9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi, “Küreselleşme ve Psikiyatri”*, 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Hökelekli, Hayati; *Din Psikolojisi*, TDV. Yay. Ankara 1993
- İçmeli, Celalettin; ”Küreselleşme ve Sosyal Değişme”. *9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi “Küreselleşme ve Psikiyatri”*, 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Kılavuz, Akif ; *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*, Arasta Yay. Bursa 2003
- Köknel ,Özcan; *Alkolden Eroine Kişilikten Kaçış*, Altın Kitapları, İstanbul 1983
- Özcan ,Mehmet Tevfik; *Ruhi Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı* Güven Mat. Ankara 1985
- Razon, Norma;”*Çalışan Anne ve Çocuğu*”, *Ana-Baba Okulu*, ed.: Haluk Yavuzer, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986
- Sauvy, Alfred ;*Avrupa Batacak*, (çev; Şennur Karakurt), Endülüs Yay. İstanbul 1991
- Sambur, Bilal; “Küresel Köyde İslam”, *İslamiyat*, VI, Sayı 2, 2003
- Sayar, Kemal; *Özgürlüğün Baş Dönmesi*, Kaknüs Yay. İstanbul .2002
- Stiglitz, Joseph E; *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, çev.; Arzu Taşçioğlu, Deniz Vural, Plan B. Yay.İstanbul, 2002
- Tober, Serol; *Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi*, Autlege 1993
- Yalvaç,Mehmet; “Küreselleşme ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler”, *9. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi “Küreselleşme ve Psikiyatri”*, 11-14 Haziran 2002 Malatya
- Yeşilyurt,Temel;“*Globalleşen Dünya’da Dinin Anlamı*”, <http://firat.edu.tr/Akademik/Yayınlar/471.442pdf>